

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2019 | 2. SZÁM
LXI. ÉVFOLYAM

Takács Miklós

Néhány gondolat az avar kor anyagi kultúrájáról

Pap N.- Kitanics M. – Gyenizse P.- Szalai G. – Polgár B.
Sátorhely vagy Majs?

A mohácsi csata centrumtárságának lokalizálása

B. Szabó János

Két díván Budán. I. Rákóczi György erdélyi fejedelem
és a magyarországi oszmán hódoltság elitje
(1630–1636)

Nagy Kornél

Az elképzelt „Aranykor”. Az erdélyi örmény katolikus (unitus)
egyház a 18. században

Novák Attila

Perről perre. Cionista mozgalom Budapesten az 1950-es években

Andreas Schmidt-Schweizer

A német egység mint kihívás Magyarország számára, 1989/1990

.....

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2019 | 2.
LXI. ÉVFOLYAM | SZÁM

.....

HU ISSN 0040-9634

Kiadja az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet
Felelős kiadó: Fodor Pál főigazgató, Molnár Antal igazgató
Nyomdai előkészítés:
MTA BTK Történettudományi Intézet
tudományos információs témacsoport
Vezető: Kovács Éva
Tördelőszerkesztő: Zsigmondné Balázs Ildikó
Nyomdai munkák: Krónikás Bt., Biatorbágy

TARTALOMJEGYZÉK

LXI. évfolyam, 2019. 2. szám

TANULMÁNYOK

- Takács Miklós** • Néhány gondolat az avar kor anyagi kultúrájáról
a településrégész szemszögéből 165
- Pap Norbert**- **Kitanics Máté** – **Gyenizse Péter**- **Szalai Gábor** –
Polgár Balázs • Sátorhely vagy Majs? Földvár környezeti jellemzői
– A mohácsi csata centrumtériségének lokalizálása 209
- B. Szabó János** • Két díván Budán. I. Rákóczi György erdélyi fejedelem
és a magyarországi oszmán hódoltság elitje (1630–1636) 247
- Nagy Kornél** • Az elképzelt „Aranykor”. Az erdélyi örmény
katolikus (unitus) egyház a 18. században 267
- Novák Attila** • Perről perre. Cionista mozgalom Budapesten az 1950-es
években 285
- Andreas Schmidt-Schweizer** • A német egység mint kihívás
Magyarország számára, 1989/90 311

MŰHELY

- Kádas István** – **Skorka Renáta** – **Weisz Boglárka** • Kereskedelmi források
a középkori magyar gazdaság szolgálatában 329

KÉT DÍVÁN BUDÁN

I. Rákóczi György erdélyi fejedelem és a magyarországi oszmán hódoltság elitje (1630–1636)

B. SZABÓ JÁNOS

TWO DIVANS IN BUDA

György Rákóczi I. and elite of Ottoman Hungary (1630–1636)

György Rákóczi I. achieved this result contrary to the fact that as a magnate of the Kingdom of Hungary he had no routine whatsoever in finding his way in the labyrinth of Ottoman politics and it is clear that it took him years to get used to and start managing the system, the logic of which stood quite far from his personality. The prince's honest dedication to the Protestant cause in the Thirty Years War seemed to be in vain. The peace he had to conclude with the emperor in 1633, as well as his stance for Christian solidarity in the Polish crisis of 1634 alienated from him the pillars of the Transylvanian system of alliances in Ottoman politics one after the other. The Ottoman dignitaries, who were interested in a European war became disinterested in maintaining Rákóczi's rule, just as well as the Orthodox Christian lobby he faced in the Wallachian and Polish issues, or the influential ambassadors of anti-Habsburg powers at the Sublime Porte. Decisions about rulers of Transylvania were seemingly prepared in Ottoman Hungary, more specifically at the *divans* at Buda both in 1630 and 1636, but as we have seen, many of the positions presented there were also initiated in Constantinople. The opinions coming from the elite of Ottoman Hungary were important in 1636 only in order to validate and legitimize intentions formulated at the imperial center: the complaints coming from the borderland area found deaf ears at the Sublime Porte if there was no intention there to put pressure on the prince of Transylvania.

Keywords: György Rákóczi I., Ottoman elite, Thirty Years War, Ottoman–Polish War (1633–1634), Wallachia, Matei din Brâncoveni, Abaza Mehmed Pasha

1630 novemberében tanácskozássra gyűltek a hódoltság oszmán főméltóságai: Adzsemi Haszán budai beglerbég¹ vezetésével arról kellett dönteniük, hogy a nemrégiben elhunyt fejedelem testvére vagy egy felső-magyarországi főúr, a Bethlen család által korábban szintén felkért Rákóczi György lépjen-e Erdély trónjára. A budai, boszniai, kanizsai, egri, temesvári beglerbégek, a hódoltságban tartózkodó *mazul* Bajram vezérpasa, valamint az esztergomi és szolnoki szandzsákbégek döntését ekkor így közölte Haszán: „Az én biro-

B. Szabó János, tudományos munkatárs, MTA BTK TTI, Magyar Őstörténeti Témacsoport.

¹ Gévay Antal: *A budai pasák*. Bécs, 1841. 29–30.

dalmam alatt való vezíreknek, pasáknak, bégeknek, mindeneknek akaratja, hogy a Rákóczi György erdélyi fejedelem legyen”, hiszen „a vezérek, a pasák, a bégek és minden rendbeli vitézek azt mondták egy szóval, hogy Rákóczi Györgynek illik az erdélyi fejedelemség és neki kell adni, hatalmas győzhetetlen császárnak köntöséhez ragaszkodott, erdélyi három fő várakat kezébe adták, anélkül az hajdú vitézek is ő hozzá állottak, az némethez is semmi közü nincs, hatalmas császárnak híve [...] Annyi sok vitézeknek szava után a kadiak Rákóczit választották s annyi sok vitézeknek szavokat a kadiával megírtam.”²

1636 tavaszán azonban Naszuhpasazade Hüszejn beglerbég³ vezetésével ismét összegyűltek a hódoltság főméltóságok Budán, hogy újratárgyalják az ügyet, s javaslatot tegyenek Konstantinápolynak, hogy Rákóczi üljön továbbra is Erdély trónján, vagy mégiscsak Bethlen István legyen a fejedelem.⁴ Ezúttal már Rákóczi ellen döntöttek, s Bethlen István támogatása – 1636 őszén – fegyveres konfliktusba sodorta a Rákóczi vezette Erdélyt az Oszmán Birodalommal. Tanulmányunk azt a jelenségekört igyekszik körbejárni, hogy miként is fordulhatott elő, hogy nem kis részben ugyanazok az emberek alig fél évtized múltán látszólag homlokegyenest ellentétes véleményre jutottak az erdélyi fejedelemség ügyében.

Birodalmi hálózatok

Bethlen István, Bethlen Gábor fejedelem testvére, aki a nagy fejedelem gyakori külföldi hadjáratai idején, majd 1629-től özvegye, Brandenburgi Katalin mellett kormányzóként állt Erdély élén, ismert volt tehát a török főméltóságok között.⁵ A zavart azonban épp az okozta, hogy a Brandenburgi Katalin rövid uralkodása alatt elharapózó politikai felfordulás⁶ megfékezésére Bethlen fejedelem tekintélyes magyarországi párthívét, Rákóczi Györgyöt – épp Bethlen István beleegyezésével – kérte fel az erdélyi fejedelemségre idősebbik fia, ifjabb Bethlen István és veje, Zólyomi Dávid. Csakhogy az idősebb Bethlen István – időközben megtapasztalván az erdélyi országgyűlés nem várt támogatását, s ígéreteket nyerve a Portáról is – végül mégiscsak magának próbálta megszerezni a trónt.⁷

Fia és veje azonban megingathatatlanul elkötelezte magát Rákóczi mellett, s nekik sikerült a budai beglerbéget megnyerni a magyarországi főúr pártfogójának. Míg a Bethlen

² Adzsemi Haszan budai beglerbég levele Bethlen Istvánhoz. Buda, 1630. december. *Történelmi Tár* (= TT) 3 (1885) 116–117.

³ Gévy: *A budai pasák*, 32–33.

⁴ *Erdélyi országgyűlési emlékek történeti bevezetésekkel*. I–XX. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp., 1876–1897. (= EOE) IX. 540.

⁵ Oborni Teréz: Adalékok Bethlen István politikai, kormányzati és udvari szerepéhez Bethlen Gábor uralkodásának idején. In: *Műveltség és társadalmi szerepek: arisztokraták Magyarországon és Európában*. Szerk. Bárány Attila et al. Debrecen, 2014. (*Speculum Historiae Debreceniense. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete Kiadványai* 18) 301–318.

⁶ Szilágyi Sándor: *I. Rákóczy György 1593–1648*. Bp., 1893. 152–178.; Bánki Judit: Brandenburgi Katalin az erdélyi fejedelemségben. *Történelmi Szemle* 36 (1994) 316–323.

⁷ Házi János levele Bethlen Istvánnak. Konstantinápoly, 1630. október 25. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest) (= MNL OL) P 1955 Bethlen család levéltára. Családtagok iratai. No. 126. E helyen mondok köszönetet Kármán Gábornak, aki rendelkezésemre bocsátotta a levéltári adatgyűjtését a témához.

família erdélyi hatalmát megalapozó Bethlen Gábor fejedelem alighanem az oszmán hatalmi struktúrába való beilleszkedést illetően (is) a legsikeresebb uralkodó volt az erdélyi vazallus állam történetében,⁸ Rákóczi Györgynek, magyarországi nagybirtokosként, a rendi berendezkedésű Magyar Királyság tekintélyes protestáns politikusként⁹ jóval kevesebb alkalma, oka – és hajlama – volt az Oszmán Birodalom ilyen természetű belső ügyeibe bonyolódni, így szinte esélytelen lett volna a hivatalos oszmán elismerésért folyó küzdelemben a Bethlen klán hathatós támogatása nélkül. Mivel a birodalom érdekei szempontjából gyakorlatilag mindegy volt, hogy melyik jelöltből lesz uralkodó – Konstantinápolyból állítólag mindkét jelölt nevére küldtek egy-egy ahdnámét¹⁰ –, így a fejedelem személye tulajdonképpen azon múltott, hogy a Bethlen-klán melyik tagja tudja jobban kihasználni kapcsolatait a birodalmi döntéshozók körében.

A 17. század zúrzavaros időszakaiban az egész eliten belül folyamatos és egyre élesebb verseny zajlott a jobb lehetőségek, a javadalmazóbb állások, a nagyobb hatalom megszerzésének érdekében. E célok elérésében a hagyományos családi kötelek mellett nagyon fontos szerep jutott a „politikai családoknak” vagy „politikai háztartásoknak”.¹¹ A 16. század végétől gyökeresen átalakult a birodalom belső hatalmi hierarchiája is: egyre inkább a szultáni udvarban kinevelt vezetők váltak meghatározóvá, akik kevés szállal kötődtek új szolgálati helyükhöz – viszont igen gyakran nem előléptetésüként, hanem az udvarból való eltávolításuk eszközeként élték meg. Az erdélyiek azonban még a 17. században is képesek voltak érdemben befolyásolni egyes hódoltsági posztok sorsát.

Még a szomszédos, gyakran ellenséges hatalmak számára is adott volt a lehetőség, hogy aktívan befolyásolhassák a határ menti pasák és bégek, vagy épp a havasalföldi és moldvai vajdák karrierjét, kezdeményezhessék elmozdításukat, vagy éppen közbenjárhassanak helyben maradásukért. Mindezek mellett rendszeresen kezdeményezték a pártfogásukat élvező személyek fizetésemelését vagy magasabb méltóságba helyezését.¹² Habár az a törekvés, hogy az erdélyiek lekötelezettjei kerüljenek a szomszédos szandzsákok vagy vilajetek élére, korántsem ért mindig célt, a viszonylag hosszú ideig hivatalban lévő erdélyi uralkodók befolyásának jelentősége egyre nőhetett az oszmán hatalmi hierarchián belül, ahol viszont jócskán megrövidült az egyes posztokon eltölthető hivatali idő hossza. Bethlen halálakor, 1629-ben – nem kis részben a fejedelem magyarországi hadjáratainak köszönhetően – már nem nagyon akadt olyan főember a magyarországi hódoltságban, aki ne lett volna az elhunyt erdélyi fejedelem, tágabb értelemben a Bethlen

⁸ Sudár Balázs: Iskender and Gábor Bethlen. The Pasha and the Prince. In: *Europe and the “Ottoman World”. Exchanges and Conflicts (Sixteenth to Seventeenth Centuries)*. Ed. Gábor Kármán – Radu G. Păun. Istanbul, 2013. 142–169.

⁹ Szilágyi: I. Rákóczi György, 11–149.

¹⁰ Kemény János: *Önéletírás*. Szöveggyűjtemény és jegyzetek V. Windisch Éva. Bp., 1980. 132.

¹¹ Fodor Pál: Ké legyen Pankota? Érdekcsoportok és érdekvédelem az oszmán hatalmi elitben a 16. század közepén. In: uő: *A szultán és az aranyalma. Tanulmányok az oszmán-török történelemről*. Bp., 2000. 67–82.

¹² A Habsburgok és Ragusa hasonló tevékenységére lásd Dávid Géza: A 16–17. századi oszmán közigazgatás működése: a beglerbégek és szandzsákbégek kiválasztása és kinevezése. In: *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*. Szerk. Fodor Pál – Pálffy Géza – Tóth István György. Bp., 2002. 117.; Vesna Miović: *Beylerbey of Bosnia and Sancakbey of Herzegovina in the Diplomacy of the Dubrovnik Republic*. Dubrovnik, 2005. (Dubrovnik Annals 9.)

klán lekötelezettje, különös tekintettel az egykor nagy jelentőségű Szokollukkal is rokonságban álló, népes Memibegovics klánra. Fontos támogatója, Mürteza budai beglerbég ugyan 1630-ra távozni kényszerült hivatalából, a régi gárdából azonban Szarhos Ibrahim továbbra is bírta Temesvárt, Papazogli Mehmed pasa Esztergomot, Muharrem pasa Szolnokot.¹³ Az tehát, hogy az ifjabb Bethlen István számíthatott ezeknek a pasáknak a segítségére, s együtt meg tudták győzni a hódoltság viszonyaiban járatlan Adzsemi Haszan budai beglerbéget Rákóczi ügyének támogatásáról, az előzmények ismertetében nem is annyira meglepő – főként akkor nem, ha tudjuk, hogy Rákóczi György is felajánlotta a beglerbégnak a mindenkori erdélyi trónkövetelők aduászát, a tizenöt éves háborúban az oszmánok által elvesztett Jenő várának átadását is.¹⁴

Haszan pedig, aki budai beglerbégeként nem,¹⁵ de – a birodalmi központ által ráruházott jogkörrel – szerdári felhatalmazás birtokában¹⁶ már dönthetett a hódoltsági határvidék nyugalalmát borzoló vitában, a körülmények mérlegelése után igencsak dodonai döntést hozott: „Ha eddig valaki ebben a dologban ellent tartott is – írta Budáról a beglerbég Bethlen Istvánnak –, Rákóczi Györgynek megírtuk, hogy minden embernek hitlevelet adjon, senkit meg ne háborítson, hanem minden ember az ő dolgában legyen. Nagyságod is hatalmas császár akarátja szerént az erdélyi fejedelemségben engedje s az mint ennekelőtte, ezután is gubernátor legyen Nagyságod, mint a bátyád idejében. Egy kezembe fiadat, másikba az vődet vegye Nagyságod s úgy oltalmazzatok az országot négyen; Erdélyországát szépen csendességben tartsátok, hogy hatalmas császárunknak szava is helyen legyen.”¹⁷

Az Oszmán Birodalom képviselője tehát továbbra is egyfajta kollektív vezetést képzelt el a fejedelemség élén, ahol Brandenburgi Katalin helyére ugyan belép a fejedelmi címet viselő Rákóczi György, de a Bethlen klán tagjai is megtarthatják szerepüket és befolyásukat az ország kormányzásában. Erről a magyarországi történetírás mindaddig nem nagyon vett tudomást – bár az eljövendő események ismeretében belátható, hogy ezt a Bethlen családban nagyon is komolyan gondolták.

¹³ Sudár Balázs: Bethlen Gábor török segélyhadai a harmincéves háborúban (1619–1626). [Előkészületben.]; Balázs Sudár: The Principality of Transylvania and the Ottoman Province of Eger (1596–1660). [Előkészületben.]

¹⁴ I. Rákóczi György levele Adzsemi Haszan budai pasához. [1630.] In: *Rozsnyay Dávid, az utolsó török deák történeti maradványai*. Szerk. Szilágyi Sándor. Pest, 1867. (Monumenta Hungariae Historica. Ser. II. Scriptores 8) 162–163.

¹⁵ Az erdélyi fejedelmek és a budai beglerbégek kapcsolatára lásd Gábor Kármán: *Transylvanian Envoys at Buda*. In: *Provinces and Tributaries in Ottoman International Society in Practices of Diplomacy in the Early Modern World c. 1410–1800*. Ed. Jan Hennings – Tracey Sowerby. Abingdon, 2017. 44–64.

¹⁶ „... hatalmas, győzhetetlen császárunknak is címeres levele az én kezemben vagyon”. Adzsemi Haszan budai beglerbég levele Bethlen Istvánhoz. Buda, 1630. december. TT (1885) 117.

¹⁷ Uo.

„Business of usual” (1631–1632)

Az öreg Bethlen István éveken át minden úton-módon elkerülte, hogy erdélyi alattvalóként hűségesküt kelljen tennie annak a fejedelemnek, aki szerinte neki köszönhette a trónját,¹⁸ s veje, Zólyomi Dávid sem véletlenül hetvenkedett azzal, hogy „egy kardot csináltattam s a melik oldalomra akarom arra kötöm, s az mely könnyen fejedelemmé töttem, olyan könnyen levehetem róla, ha akarom”.¹⁹ Ám 1633 elejéig, amíg az új hatalmi berendezkedés motorja, ifjabb Bethlen István még életben volt, az együttműködés látszólag zökkenőmentesnek tűnt. Rákóczi és a Bethlen klán céljai egybeesni látszottak: Bethlen Gábor nyomdokain a harmincéves háborúban ezúttal svéd szövetségben kívánták hadba vezetni Erdélyt a Habsburgok ellen. Rákóczi azonban okulni látszott elődje esetéből és csak az oszmán Porta engedélyével és a nyugati protestáns hatalmak konkrét segélyeinek birtokában kívánta ismét bevetni országá haderejét a háborúba.²⁰

A Porta ugyan nem zárkózott el a svéd szövetség tervétől, de belső hatalmi harcok – a puccsok és ellenpuccsok, amelyek épp a tárgyalások alatt zajlottak, s végül 1632 nyarára IV. Murád szultán személyi hatalmának megerősítéséhez vezettek²¹ – igencsak megrikították a Habsburgokkal szemben ellenséges, főként bosnyák származású oszmán hatalmi csoportosulást, s a hullámozó perzsa háborúval együtt beszűkítették a Porta mozgásterét is.²²

Közben a Bethlentől örökölt erdélyi diplomáciai gépezet intézte a szokásos feladatokat: 1632-ben I. Rákóczi György diplomatái például azért lobbiztak a Portán, hogy a szomszédos temesvári beglerbég, Murád pasa elnyerhesse a boszniai vilajet kormányzóságát. Az esetből jól látható, hogy milyen bonyolult „kirakósjáték” folyt a birodalomban: „az boszniai passát [Murádot] micsoda kedves emberének mondják az hatalmas császárnak, az tisztit az jancsár agának [Hattát Haszannak] adá s az boszniai passát akarta Abaza [Mehmed] helyében hozni [a szilisztrai/özüi vilajetbe], de mivel Abazának helyben kelle maradni, mazulságban vagon; csak követ uraim megindulások előtt adá az urumeli [ruméliai] beglerbékségt egy kedves dovancsi [dogandzi] passájának, főmadarász mesterének, most annak az tisztit adá Husszain vezér passának, s annak az dovancsi passának adták volt az temesvári passaságot. [...] az vezér mondotta: bátor hatalmas császár, de az erdélyi király Murád passa mellett azon könyörög, hogy az boszniai passaságot add vissza neki; s mondotta az császár: az nem lehet, de az erdélyi királyért maradjon meg Temesváratt; így maradt meg kegyelmesuram meg tisztiben nagyságodért [...] annak aztán az dovancsi passának, hogy bizonyosabbak lehessünk az Murád passa állapotjában, mivel nem régen mene ki, itt sok jó akarói vannak, az clisi békséget kértük meg Bosznában, immár

¹⁸ Szilágyi Sándor: Rákóczy és Pázmány. Történeti rajz. In: uő: *Rajzok és tanulmányok*. Bp., 1875. 152–153.

¹⁹ Zólyomi Dávid perének iratait lásd EOE IX. 361.

²⁰ Kármán Gábor: II. Gusztáv Adolf és Erdély fejedelmei. *Századok* 152 (2018) 742–752.

²¹ Caroline Finkel: *Osman's Dream. The History of the Ottoman Empire*. New York, 2007. 206–208

²² Mahmut Halef Cevrioğlu: Swedish Envoy Paul Strassburg's Diplomatic Mission to Istanbul in 1632–1633. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* [The Journal for South-Eastern. European Studies] 20 (2014) 15–16.

ne féljen most egy kevésbé Temesvárral.”²³ Az összképhez persze az is hozzátartozik, hogy az itt említett Murád pasa a következő évben már felkarolta a trónkövetelőként fellépő Székely Mózes ügyét, így végül Rákóczi diplomatáinak mégis el kellett érnie, hogy leváltásuk a temesvári vilajet éléről.²⁴ 1634-ben ezért már azon fáradoztak, hogy vagy Bethlen Gábor régi fegyvertársa, Szarhos Ibrahim, vagy egy másik hódoltság veterán, Bekir kanizsai pasa kerüljön a helyére.²⁵

Murád pasa sorsa később azonban hasznos példának bizonyult az erdélyi diplomaták kezében: „mert hatalmas császárnál való törődése után az én kegyelmes uramnak beglerbékiséget viselt, ha egyikből megváltoztatták, soha maga sem tudta az portán hogy gondviselés volt reá, egyenesen csak az másik tisztiben szállott. Nem is volt tiszt nélkül még az kegyelmes uram jó akartját vette, de mihelyt azt megvetette, ottan kiesett tisztiből, most csak szancsokbékiséget is nehezen kap az mint látom.”²⁶

Rákócziak azonban idővel fel kellett tűnjön, hogy diplomatái korántsem pusztán a fejedelmi akarat végrehajtói. A rendszer ugyanis kiválóan működött akár az ő tudta nélkül is. 1633-ban például az erdélyi kapitihának sikerült elérnie ura nevében – és a saját kapcsolatait felhasználva –, ám ura tudta nélkül, hogy pusztán a „saját szakállára” „álláshoz” juttassa Kanizsán egy régi ismerőst, a Memibegovics klánhoz tartozó Szarhos Ibrahim fiát, Jakováli Hasszán pasát.²⁷ Szalánczy István kapitihától azonban nem csupán Rákóczi fejedelem, hanem az öreg Bethlen István is kapott jelentéseket a portai ügyekről,²⁸ aki már 1630-ban elkezdte felvenni a személyes kapcsolatokat bátyja egykori oszmán támogatóival – pl. az özüi vilajet élére állított egykori budai beglerbéggel, Mürtezával.²⁹

De nem csak Erdély portai diplomatái tűnnek „önjárónak”: 1632 őszén a svéd király követe találkozott Zólyomi Dáviddal, s arról tárgyaltak a fejedelem tudta és akaratát nélkül, hogyan vezetné az Erdély főgenerálisa³⁰ a fejedelemség és a Magyar Királyság határvidékén felfogadott zsoldosokat Gusztáv Adolf táborába.³¹ Ezzel párhuzamosan, 1632 októberében Musza budai pasa is jóindulatáról biztosította II. Gusztáv Adolfot, illetve német szövetségését, a szász választót, I. János Györgyöt. A pasa egy 1632. szeptember 12-ről származó anonim jelentés szerint Gondolkodó Mihály nevű renegát pattantyús révén már

²³ Szalánczy István jelentése. Konstantinápoly, 1632. július 18. *I. Rákóczy György és a Porta. Levelek és okiratok.* Szerk. Beke Antal – Barabás Samu. Bp., 1888. 34–35.

²⁴ Körössy István jelentése. Konstantinápoly, 1633. szeptember 4. *Levelek és okiratok I. Rákóczy György keleti összeköttetései történetéhez.* Szerk. Szilágyi Sándor. Bp., 1883. 135.

²⁵ Szalánczy István jelentése. Konstantinápoly, 1634. július 27. *I. Rákóczy György és a Porta,* 132.

²⁶ Szalánczy István jelentése. Konstantinápoly, 1635. december 31. *I. Rákóczy György és a Porta,* 174.

²⁷ Sudár Balázs: Ki volt Jakováli Haszan pasa? *Pécsi Szemle* 9 (2006) 27–34.

²⁸ Szalánczy István levelei Bethlen Istvánnak. Konstantinápoly, 1631. augusztus 6., október 29., 1632. június 2., november 2. MNL OL P 1955 Bethlen család levéltára. Családtagok iratai. No. 135–136., 138–139.

²⁹ Bethlen István levele Mürteza pasának. Kolozsvár, 1630. november 12. MNL OL Mohács utáni gyűjtemény R 210 Tunyogi Csapó József gyűjteményének maradványa. Nr. 36. p. 527–529. Mürteza és Bethlen Gábor kapcsolatára lásd Sudár: Bethlen Gábor török segélyhadai.

³⁰ Trócsányi Zsolt: *Erdély központi kormányzata, 1540–1590.* Bp., 1980. 339–340.

³¹ Kármán: II. Gusztáv Adolf, 754–755. Állítólag cserébe azért, hogy önálló fejedelemséget hasíthasson ki magának a hét, Kassa-központú északkelet-magyarországi vármegyéből, melyek 1622 és 1629 között Bethlen Gábor fennhatósága alatt álltak.

korábban felajánlotta nekik a budai és temesvári beglerbég fegyveres támogatását, s azt is megüzente II. Gusztáv Adolfnak, hogy ne higgyen I. Rákóczi Györgynek, mert az valójában a császár pártján áll.³²

Az erdélyi főgenerálistól és a budai beglerbegtől egyaránt több mint szokatlan diplomáciai aktivitás olyan időszakra esett, amikor Rákóczinak követei útján egyenesen azt tanácsolta a nagyvezír, hogy készüljön fel a Habsburgok elleni támadásra: „ha felállunk, azaz haddal megindulunk, nehéz azt osztán leszállítanunk, szégyen is mód nélkül, ha veszteg fekszünk, s szükség leszen, késő felkelnünk, de ha veszteg ülünk, hadunk fennülve táborban, a magunk határában léssen, onnan az hova kelletik, oda hamar mehetünk és az alkalmatossággal jól élhetünk.”³³ A fejedelem a jó tanács szellemében augusztus végére mindent előkészített egy támadásra, sőt 1632 szeptemberében hadaival fel is vonult a Magyar Királyság határvidékén álló erődítményéhez, Váradhoz,³⁴ ahol már csak az engedélyt várta a Portától. A fejlemények láttán Magyarország nádora, Esterházy Miklós úgy hitte, hogy Zólyomi csak ura parancsait hajtja végre, s valamiféle összehangoltnak tűnő tervet sejtett a háttérben.³⁵

Csak hogy, mint ahogy azt a főmufti Konstantinápolyban előadta a holland követnek: „három úját tötte a térdére, s mondotta, hogy ebben a dologban 3 út vagyon, az két szélső nem jó, az középső jó; az két szélsőnek egyike az, hogy az német császárral nem jó az frigyet felbontani, a másik szélső nem jó, hogy ha Ngodat [Rákóczit] meg nem segítik és el nem bocsátják, az középső utat az kit mondott, hogy jó”³⁶ – azaz a Porta csupán a feszültséget kívánta fenntartani a határvidéken, a politikai mozgásteret szűkítő nyílt konfliktust kerülte. Így 1632 őszén mégsem a magyar határvidéken, hanem Havasalföldön került sor „váratlan” fejleményekre.

A havasalföldi „bábjáték” (1632–1633)

1632 őszén a birodalomban valóban szokatlan eseményekre került sor. A Leon Tomşa vajda uralmával elégedetlen bojárok már jó ideje tömegesen szöktek Erdélybe, hogy onnan fegyverrel próbálják megdönteni a gyűlölt vajda – és konstantinápolyi görög hívei – uralmát. Leon bukása után pedig fegyverrel szegültek szembe a Konstantinápolyban kinevezett új vajdával, Radu Iliással. Az eset újdonsága az volt, hogy törekvéseiket ezúttal az özüi beglerbég, Abaza Mehmed pasa mind fegyverrel, mind konstantinápolyi kapcsolatai révén

³² Kármán: II. Gusztáv Adolf, 755. 133. l.j.; *Török-magyarkori állam-okmánytár*. I–VII. Szerk. Szilády Áron – Szilágyi Sándor. (Török-magyarkori történelmi emlékek. I. oszt. Okmánytár 3–9.) (= TMÁO) II. 178–179.

³³ Tholdalagi Mihály jelentése. Konstantinápoly, 1632. május 22. *Levelek és okiratok*, 9.

³⁴ Szalánczi István jelentése. Konstantinápoly, 1632. október 4. I. *Rákóczy György és a Porta*, 49–50.

³⁵ EOE IX. 178.

³⁶ Szalánczi István jelentése. Konstantinápoly, 1632. október 4. I. *Rákóczy György és a Porta*, 48–49. Mint utóbb az erdélyi diplomaták számára kiderült, Ibrahim ruznámedzsi effendi és a budai mufti érte el a főmuftinál, hogy ellenezze a Habsburg-ellenes háborút, méghozzá „Murteván pasa kedvéért, hogy a tengeren által menjenek a hadak, s Murteván lehessen a fővezér.” Szalánczi István jelentése. Konstantinápoly, 1633. január 24. I. *Rákóczy György és a Porta*, 80.

támogatta, így végül Radu Iliasz-t ejtették a Portán, a havasalföldi mozgalom vezére, Matei Brâncoveanu pedig 1633 elején Konstantinápolyba utazhatott, ahol hivatalosan is elnyerte a vajdaságot.³⁷

Az eset közismert a történeti irodalomban, de úgy tűnik, hogy mindebben Erdély szerepe nem teljesen világos. Rákóczi fejedelemnek ugyanis a protestáns ügy szolgálata mellett ekkoriban valóban volt még egy fontos külpolitikai célkitűzése: a havasalföldi vajda alávetése és megadóztatása. Az ingatag helyzetű Leon Tomšanál (1629–1632) célt is értek Rákóczi törekvései, állítólag évi 6000 aranyat ígért Rákóczinak, amikor Erdély éves portai adója 15 000 arany volt. A fejedelem azonban a vajda Erdélybe menekült hazai ellenzékének támogatásáról sem tett le – ami nem mellesleg a nyomásgyakorlás igen hatékony módja lehetett. Csakhogy miután Leon uralma 1632-re végleg becsődölt, önjelölt utódokból pedig elég sok volt, Rákóczi egyikük mellett sem kötelezte el magát kizárólagosan. Nem tudhatta, ki lesz a „befutó”, s ő igazából egyelőre egyiküktől sem várt volna többet, mint hogy megfizesse a Leonnál már elért évi adót.³⁸ Csakhogy ennek elérése csöppet sem volt egyszerű feladat.

A középkori Magyar Királyság hagyományainak folytatásaképpen Erdély a 16. században még igen komoly politikai és katonai befolyással bírt a két szomszédos román vajdaságban, a tizenöt éves háború fejleményei nyomán azonban a Porta formálisan kizárta az erdélyieket a vajdaságok ügyeiből.³⁹ Egyes vajdák mellett vagy ellen sor került ugyan a későbbiekben is különféle „fedett akciókra”,⁴⁰ az erdélyi diplomáciának azonban még a látszatát is kerülnie kellett, hogy akár fegyveres erővel,⁴¹ akár diplomáciai úton megpróbáljon beleavatkozni a vajdaságokban a trónutódlásba, mert „mi csak bonthatunk kegyelmes uram – írta Szalánczi István I. Rákóczi Györgynek –, de vajdát nem nevezhetünk.”⁴² Így rejtett eszközt kellett találni a célok eléréséhez, s az egyik ilyen eszköz Abaza Mehmed lett.

Az akkori özüi beglerbég a 17. századi birodalmi elit egyik meghatározó családjából származott. Népét, az abházokat 1578-ban hódoltatta meg az Oszmán Birodalom, s ezután az addig keresztény abházok jelentős része áttért az iszlám hitre, s betagozódott a birodalom életébe. Alig néhány évtizeddel később már a vezető körökben is feltűntek tagjai: két unokatestvér, az idősebb Abaza Mehmed és a fiatalabb Melek Ahmed a 17. század elején

³⁷ Michał Wasiucionek: *Politics and Watermelons. Cross-Border Political Networks in the Polish–Moldavian–Ottoman Context in the Seventeenth Century*. Florence, 2016. [Doctoral thesis] 121–124.

³⁸ Görög Ferenc: *A két Rákóczy fennhatósága a két oláh vajdaság fölött*. Bp., 1904. 5–7.

³⁹ „... nem illik az hatalmas császárhoz, hogy Nsgod [I. Rákóczi György] hadát bocsássák Havasalyföldre.” Szalánczi István jelentése. Konstantinápoly, 1632. december 18. *Levelek és okiratok*, 70.

⁴⁰ Az erdélyi katonaság havasalföldi és moldvai jelenlétére a 17. század első felében lásd Demény Lajos: *Bethlen Gábor és kora*. Bukarest, 1982. 40–64

⁴¹ „... tartanak is ezek hogy onnan [Erdélyből]; csak az bojérok népet benne hoznának; melyől én megfeleltem, hogy az meg nem leszen, hogy Erdélyből ide valaki haddal jőne.” Zülfikár aga portai főtölmács levele Bethlen Istvánnak. Bukarest, 1630. november 1. MNL OL P 1955 Bethlen család levéltára. Családtagok iratai. No. 130.

⁴² Szalánczi István jelentése. Konstantinápoly, 1632. július 18. *I. Rákóczy György és a Porta*, 36–37.

kerültek a fővárosba.⁴³ Közülük Mehmed emelkedett elsőként magasra: ő először egy lázadó szíriai pasa kincstartójaként játszott jelentősebb szerepet, majd annak leverése után a győztes Örmény Halil pasa kliense lett, s több tartományi kormányzóságot is elnyert. 1622-től, II. Oszmán szultán meggyilkolása után viszont az új kormányzattal szembe fordulva, Anatóliában felkelőként, dzseláliként szerzett magának kétes hírnevet.⁴⁴ Egészen 1627-ig tartott, amíg behódoltatták, s ekkor áthelyezték a birodalom európai felére: előbb a boszniai, majd az özüi vilajet élére került – az 1630-as évek elején az erdélyi diplomata Mürteza mellett már őt látták az egyik legpotensebb oszmán államférfinak.⁴⁵ Wasiucionek úgy véli, hogy eredeti érdekköréitől távolra kerülve, azért vette párfogásába a havasalföldi lázadók vezérét, hogy új bázist építsen ki magának egy újabb régióban.⁴⁶

1630-ban, boszniai beglerbégeként ő is Rákóczi Györgyre voksolt, s ő is tagja volt annak a Kaukázus-vidékéhez kötődő személyekből álló politikai családnak, amelyhez a nemrég elhunyt erdélyi fejedelem, Bethlen Gábor is csatlakozott egykor: az abház Mehmed, az örmény Halil pasa klienseként ugyanis Bethlen fogadott apjának, a grúz származású Mehmed pasának az unokahúgát vette feleségül.⁴⁷ Így ha nem is szövődött szoros kapcsolat az erdélyi fejedelem és a beglerbég között, az „egymásra találás” szokásos lehetőségei adottak voltak.⁴⁸ Ezért is figyelemre méltó Rákóczinak az az 1632. augusztus 15-én íródott levele, amelyben ha burkoltan, de mégiscsak az „atyjafiának” – azaz fogadott testvérének – nevezett pasa figyelmébe ajánlja a nála tartózkodó havasalföldi menekültek ügyét: „immár hatalmas császáruk kegyelmesége áradván országinknak, az vajdájokat, akitől félték és aki elől kifutottak volt, megváltoztatta[...] De minékünk azt mondják, hogy nincsen nekik annyi bátorságuk, életek és lelkek, hogy addig, valameddig azok az rajtok elhatalmasodott kegyetlen kalmár görögök ott lesznek, bemehessenek [...] az görögök az vajdát sok szavokkal, ajándékokkal elhitegetik és az országfia boérokot hamis vádlásokkal vádolni meg nem szűnnek, az vajdát reájok haragítják, felindítják, és így életeket igyekeznek elfogyatni [...] így nekünk esedeznek, könyörgenek, hogy lennék segítséggel, oltalommal ellenek. Kit mi hatalmas császárhoz való hűségünk szerént és azt a szegény országot is szánásunkból örömet megcselekednénk, ha mi utunk és módunk lehetne benne: de nagyságodnak lévén abban nagyobb módja, mintsem nekünk, ha nagyságod

⁴³ B. Szabó János – Sudár Balázs: „Independens fejedelem az Portán kívül”. II. Rákóczi György oszmán kapcsolatai. Esettanulmány az Erdélyi Fejedelemség és az Oszmán Birodalom viszonyának történetéhez. (1. rész) *Századok* 146 (2012) 1041.

⁴⁴ Gabriel Piterberg: The Alleged Rebellion of Abaza Mehmed Paşa. *Historiography and the Ottoman State in the Seventeenth Century. International Journal of Turkish Studies* 8 (2002) 13–44.; Finkel: *Osman's Dream*, 207.

⁴⁵ Szalánczi István jelentése. Konstantinápoly, 1632. július 18. I. Rákóczi György és a Porta, 34.; Körössy István jelentése. Konstantinápoly, 1633. július 21. *Levelek és okiratok* 115. (24. l.)

⁴⁶ Wasiucionek: *Politics and Watermelons*, 125–126.

⁴⁷ Gabriel Piterberg: *An Ottoman Tragedy. History and Historiography at Play*. Berkeley – Los Angeles, 2003. 109.

⁴⁸ „... nekünk is igen ajánlja magát Abaza passa s mi is egynéhányszor meg is látogattuk, ajándékunkkal is tiszteltük, de úgy ő minket nem.” I. Rákóczi György levele Szalánczi Istvánhoz. Gyulafehérvár, 1633. március 29. *Levelek és okiratok*, 106.

jóakarattal lenne hozzájuk, Istentől is jutalmat veszi [...] nem lesznek szegények hálátlanok érte nagyságodnak. Mi is atyai szeretettel vesszük nagyságodtól.”⁴⁹

Önmagában azonban hiába lett volna a beglerbég szimbolikus támogatása, Matei megkaf tánó zása és uralmának kihirdetése. Matei hiába győzte volna le fegyverrel ellenlábasa moldvai és tatár csapatait 1632. október 30-án, a Plumbuita monostornál, ha nem sikerül Konstantinápolyban is dűlő re vinni a dolgot, ebben pedig ismét fontos szerep jutott Rákóczinak. Konstantinápolyi kapthiája kezdetben ugyan minden úton-módon tagadta, hogy urának bármi köze lenne Matei ügyeihez vagy Abaza Mehmedhez, s jó érvnek is tűnt számára, hogy mindenki tudta a Portán, hogy kit támogattak addig az ottani kandidátusok közül – de amikor nyilvánvalóvá vált, hogy Mateit Erdélyből érkező fegyveresek segítik, még azzal is meggyanúsították Rákóczit, hogy a havasalföldi harcok idején csupán színlelésből tartózkodott a távoli Váradon, a Magyar Királyság határánál, hogy elhárítsa magától a vádat, hogy bármi köze lenne Matei fellépéséhez.⁵⁰ Matei győzelme után azonban Szalánczi István már feladta ezt a passzív, védekező pozíciót, s nyilvánvalóan részt vett a Porta „áthangolásában”, s Matei konstantinápolyi útjának előkészítésében is. Nem véletlenül jelentette a kapithia végül büszkén 1633. január 25-én urának, Rákóczi Györgynek, hogy „Máté vajdának megadá hatalmas császár az havasalföldi vajdaságot, isten után a Nagyságod mellette való törekedése és nagy promotiójára lévén”.⁵¹

Ez az út azonban nem volt mindenki számára járható: 1633 tavaszán Moldvában is zavargások törtek ki, letették a trónról az elű zött havasalföldi vajda apját, Alexandru Iliasz vajdát, s az anyai ágon a Movila családdal rokon, de lengyel eredetű Miron Branovschit hívták be Lengyelországból, aki 1626 és 1629 között már egyszer ült az ország trónján. Matei példáját követve Branovschi kérte Matei és Abaza Mehmed pártfogását is, ám miután Konstantinápolyba utazott, a szultán július 2-án rövid úton kivégeztette. Wasiucionek úgy véli, hogy ez a lépés valószínűleg Abaza Mehmed portai ellenlábasai aknamunkájának volt köszönhető – a korabeli krónikások a későbbi moldvai fejedelem, Lupu Coci machinációit sejtették a háttérben.⁵² Úgy tűnik azonban, Branovschi ekkor majd mindenkinek útjában állt: Matei vajda egyik rokona is meg akarta szerezni a moldvai trónt,⁵³ Abaza Mehmed pedig már alighanem a meggyöngűlni látszó Lengyelország elleni háborúra készült, s aligha jött volna jól neki, ha a hadszíntér közvetlen közelében épp egy közismer ten lengyel kötődésű vajda áll Moldva élén.

⁴⁹ I. Rákóczi György levele Abaza Mehmedhez. Gyulafehérvár, 1632. augusztus 15. TMÁO IV. 77–178.

⁵⁰ Szalánczi István jelentése. Konstantinápoly, 1632. október 13. *Levelek és okiratok*, 55–56. Juszuf agát azért akarták a Portáról Erdélybe küldeni, hogy „ne engedje, hogy Abazával correspondeniája legyen Nsgodnak”. Szalánczi István jelentése. Konstantinápoly, 1632. október 14. *Levelek és okiratok*, 59.; Szalánczi István jelentése. Konstantinápoly, 1632. október 30. *Levelek és okiratok*, 69–70.

⁵¹ *Levelek és okiratok*, 81. Lásd még I. Rákóczi György Matie vajdaságát támogató levelét, melyet a nagyvezírhez intézett. TMÁO II. 183–185. (Gyulafehérvár, 1633. február 15.)

⁵² Wasiucionek: *Politics and Watermelons*, 126–127.

⁵³ Szalánczi István jelentése. Konstantinápoly, 1633. március 7. *Levelek és okiratok*, 94.; I. Rákóczi György válaszevele: „Csak adja meg hatalmas császár Bosarába fiának az vajdaságot, ha az ország be nem akarná is venni, találunk abban módot, csak ijesztés által is beveszik.” 1633. március 29. *Levelek és okiratok*, 105–106.

Elszabadult „hajóágyúk” (1633)

1633 elejére világossá vált Rákóczi számára, hogy sem a protestáns európai hatalmaktól, sem Franciaországtól, sem pedig a Portától nem számíthat egyelőre érdemi támogatásra a Habsburgok elleni harchoz, így nem nagyon maradt más választása, mint újragondolni politikáját és a vitás kérdéseket békés módon megoldani II. Ferdinánd királlyal. Hiába volt tehát még mindig igen nagy hajlandóság Rákócziban a svéd szövetséghez való csatlakozásra, mire május 6-án a magyar király aláírta a békét, s szeptember 5-én a fejedelem megbízottjai is aláírták Eperjesen a békeokmányokat,⁵⁴ már két erdélyi trónkövetelő is felbukkant a színen, így a megegyezés valójában létkérdéssé vált. Egyrészt Székely Mózes egykori fejedelem (1603) fia fordult a temesvári pasához, s Murad fel is karolta ügyét,⁵⁵ másrészt Zólyomi Dávid újabb magánakcióiról szerzett tudomást a fejedelem: terjedt a hír is, hogy a Bethlenek régi hódoltsági embere, Muharrem szolnoki bég egyengeti a nyughatatlan generális útját Musza budai beglerbéghez, az pedig már magát a Portát próbálta Zólyomi ügye mellé állítani.⁵⁶

Az addig többé-kevésbé jószomszédi viszony igen gyorsan megromlott a budai beglerbég és hódoltsági emberei, a temesvári Murád,⁵⁷ a kanizsai Bekir⁵⁸ és Rákóczi között. A fejedelem szemmel láthatóan nehezen ismerte ki magát a számára szokatlan új helyzetben: a veszélyesebb jelöltet, a nyughatatlan Zólyomit sikerült ugyan Erdélyben elítéltetnie és lakat alá tételnie,⁵⁹ a Porta azonban ezután makacsul ragaszkodott a Bethlen klán ezen tagjának szabadon bocsátásához, akire 1630-ban Rákóczival együtt Erdély kormányzását bízta. Ugyanekkor a veszélytelenebbnek tűnő Székely sorsáról is meg kellett volna alkudni az oszmán főmúltóságokkal Rákóczinak, ámde a tisztas üzletemberek tisztas ügyletei távol álltak e rendszer szereplőitől:

„Mikor az árulók dolga felől Musza pasát budai vezérésében Tholdalagi uram által megtanáltattuk vala – írta a fejedelem –, mindjárt reá ígérte magát, hogy végben viszi hatalmas császárnál, Rodusban küldik, csak adjunk 4000 tallért, ki mi meg is ígérünk úgy neki, ha assecurál róla, azt is megígéré, csak az pénz legyen Budán, sőt meg is formáltatta az hitlevelet, kinek pariját küldvén Tholdalagi uram, nekünk tetszett és meg votunk elégedve; midőn az pénzt Budára küldtük volna s Tholdalagi uram megjelentette volna, megváltoztatták az hitlevelet és úgy formálták, hogy ő hozzánk jóakarattal léssen, és ha lehet, ő azon léssen, azok miatt meg ne búsuljunk, melyet midőn Tholdalagi disputált volna, hogy nem úgy volt az végezés, s nem adja meg ő is az pénzt, végre csak az lőtt az

⁵⁴ Fraknói Vilmos: Az eperjesi béke 1633-ban. *Századok* 5 (1871) 188–201.; Kármán: II. Gusztáv Adolf, 757–762.

⁵⁵ Horn Ildikó: Ifjabb Székely Mózes (1603–1658?). In: *Auxilium historiae. Tanulmányok a hetvenesztendő Bertényi Iván tiszteletére*. Szerk. Körömdi Tamás – Thoroczkay Gábor. Bp., 2009. 143–148. Murád temesvári pasa állítólag már 1632 végén azt írta a Portára, hogy a németek és raguzaiak mellett az ő legnagyobb ellenségei épp az erdélyiek. Szalánczi István jelentése. Konstantinápoly, 1632. október 8. *Levelek és okiratok*, 53.

⁵⁶ Szalánczi István jelentése. Konstantinápoly, 1633. február 23. *Levelek és okiratok*, 86–87. Zólyomi ügyeiről lásd Kemény: *Önéletírás*, 156–160.

⁵⁷ Szalánczi István jelentése. Konstantinápoly, 1633. február 23. *Levelek és okiratok*, 86.

⁵⁸ Fekete Ludwig: *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy*. Bp., 1932. 156.

⁵⁹ *Levelek és okiratok*, 236–238.

kihája által az válasz, többre az ura nem mehet, lássa, elviheti az pénzt, csak több kárt ne tegyen véle nekünk, s az urát el ne idegenítse, így az semmiért csak odalött az 4000 tallér, s az kihájának is ezen kívül 1000 tallér; ezen minthogy tanultunk, többször így nem akarunk jární, az Úristen áldomásából ím bemégyen az főkövet, mindenről elégséges tanúsága léssen, az árulók kibeszéltetésében kegdk csak úgy kell magát viselni, avval ők valamint nagyobb bátorságot ne vegyenek magoknak.”⁶⁰

A bosnyák származású budai vezír, Musza⁶¹ és az albán származású Tabanijasszi Mehmed nagyvezír⁶² ellentéte viszont közismert volt.⁶³ Mehmedről kezdetben úgy vélték az erdélyi diplomaták, hogy mivel „Musztafa kezlár aga tihája volt, arnót fi és mivel Musztafa aga, emlékezhetnék nagyságod reá, magyarszerető ember vala, ez is megtanulta volt tőle, magyarszerető ember, az mi kegyelmes urunkhoz Őnagához nagy maga ajánlással volt még fővezérsége előtt is, most immár fővezérségében, ha nem corumpálják az emberek, nagy jóakarattját mutatja.”⁶⁴ Amíg az érdekezésség fennállt, úgy tűnik, elég jól is működtek Rákóczi diplomatáinak ellenlépései a Konstantinápolyban frissen megbuktatott bosnyák lobbí Gázi Hüszrev és Redzseb nagyvezírek körének hódoltsági képviselőivel – például Murád temesvári és Musza budai beglerbéggel – szemben is, akik szembefordultak Rákóczival. 1634-ben a szultán bizalmasa, Ibrahim efendi már egyenesen arra emlékeztette az erdélyi kapitányt, hogy „imhol immár hatalmas császár három passágot tött mazurrá [mozdított el hivatalából], az erdéli fejedelem tekintetiért; Sarhos Ibrahim passát, ki egri passa vala, azután két temesvári passát”.⁶⁵

1634-ben azonban kezdett fordulni a széljárás és a nagyvezír egy albán származású moldvai főembert, Lupu Cocit tétette meg Moldva vajdájának, akiről viszont úgy tudták, hogy ellenséges viszonyban volt a Rákóczi által támogatott Matei vajdával.⁶⁶ Lupu pedig nem csak Matei-jel, hanem erdélyi pártfogójával, Rákóczival is szembekerült, s a moldvai bojárok által megszerzett információk alaposan kikezdték Rákóczi hitelét a Portán...

A lengyel–affér (1634)

Alig melegegett meg Matei vajda Havasalföld trónján, máris hadba kellett vonulnia pártfogója, Abaza Mehmed oldalán. A Portán ugyan korábban felmerült az a lehetőség, hogy az özüi beglerbéget Budára nevezzék ki, hogy az erdélyi fejedelemmel „consentiálván [egyvetértvén] valamit cselekedhetik, mindent cselekedjék és ha panasz jú reá, ez leszen

⁶⁰ I. Rákóczi György levele Sebessi Boldizsárnak. Gyulafehérvár, 1635. szeptember 17. MNL OL Magyar Kamara Archívuma E 190 Archivum familiae Rákóczi de Felsővadász 42. dob. 5. tétel. Levelek 1617–1641, 495. sz.

⁶¹ Gévy: *A budai pasák*, 31.

⁶² Uo. 33–34.

⁶³ Szalánczi István jelentése. Konstantinápoly, 1633. március 7. *Levelek és okiratok*, 90.

⁶⁴ Szalánczi István levele Bethlen Istvánnak. Konstantinápoly, 1632. június 2. MNL OL P 1955 Bethlen család levéltára. Családtagok iratai. No. 139.

⁶⁵ Réthy István jelentése. Konstantinápoly, 1634. december 14. *Levelek és okiratok*, 219–220.

⁶⁶ Freiherr von Eudoxius Hurmuzaki: *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*. Bucuresci, 1884. Vol. 3. 113.

a mentség, hogy hatalmas császár híre nélkül cselekedni, nem tud mit neki tenni, mert az tengeren túl cialaliája volt hatalmas császárnak, azután Boszniában mit cselekedett s im Havasalföldön is az szerént”,⁶⁷ de a pasa végül a lengyel határon játszotta el az engedetlen békebontó rá szabott szerepét.

Amikor 1632-ben meghalt a lengyel–litván nemesi köztársaságot nagyhatalmi zenitjére juttató III. (Vasa) Zsigmond király, nyomban kezdetét vette a következő háború Moszkvával, s a lengyelek összes többi ellensége is éberrel figyelte ennek fejleményeit. Stockholm és Moszkva között egy lengyelelles szövetség terveit szövögették,⁶⁸ s az átmenetileg javuló kapcsolatok Konstantinápoly és Moszkva között felcsillantották a reményt egy „déli front” megnyitására is.⁶⁹

Abaza Mehmed azonban özüi beglerbégeként csak igen korlátozott erőket tudott mozgósítani a határvidéken, így Kamenyec-Podolszk elfoglalására 1633-ban nem volt reális lehetősége.⁷⁰ Fellépése azonban mozgásba hozta a Portát, mivel úgy tűnt, az új lengyel király szorult helyzete könnyű sikereket hozhat egy olyan határvidéki területen, ahol legutóbb – 1621-ben – lényegében kudarccal végződött egy szultáni hadjárat.

A szokatlan protestáns–ortodox–muszlim háromhatalmi egyetértés alakulásának háttérében felsejlett Cyril Lukaris konstantinápolyi pátriárka alakja is, aki az 1596. évi breszti unió által létrehozott és a lengyel–litván államszövetség által pártolt görögkatolicizmust az ortodox kereszténység legnagyobb ellenségeként kezelte, ami ellen már évtizedek óta minden rendelkezésre álló politikai és katonai erőt mozgósítani próbált.⁷¹ Mivel a Lengyelország elleni közös fellépés tökéletesen egybevágott Bethlen Gábor utolsó éveinek erdélyi külpolitikai törekvéseivel is,⁷² I. Rákóczi György számára is megcsillogtatták a hadba szállás céljaként a lengyel koronát: a tél végén megüzenték a Portáról, hogy „mivel hatalmas császár az lengyeltől igen megbántódott, mihentest a ló a fűben haraphat, mindjárt rajtok leszen, reájok akar menni. Ha azért kedvünk s akarunk vagyon, hogy arra az állapotra menjünk, melyre az szegény fejedelem hatalmas császár segítségével igyekezett, kész minket is ő hatalmassága arra az állapotra promoveálni [azaz a lengyel

⁶⁷ Szalánczi István jelentése. Konstantinápoly, 1633. január 24. *Levelek és okiratok*, 78.

⁶⁸ Boris F. Porshnev: *Muscovy and Sweden in the Thirty Years' War, 1630–1635*. Ed. Paul Dukes. Cambridge, 1995. IV. Ulászló viszont épp az oroszokat akarta rávenni – akár erőszakkal is – egy svédellenes szövetségre 1634-ben.

⁶⁹ A kereskedelmi érdekekre lásd Jarmo Kotilaine: *Russia's Foreign Trade and Economic Expansion in the Seventeenth Century*. Leiden–Boston, 2005. 444–445.; Gunnar Hering: *Ökumenisches Patriarchat und europäische Politik 1620–1638*. Wiesbaden, 1968. 240–247.

⁷⁰ Leszek Podhorodecki: *Wojna polsko-turecka 1633–1634 r. Studia i Materiały do Historii Wojskowości* 20 (1976) 31–55.

⁷¹ Hering: *Ökumenisches Patriarchat*, 30–59.; Vasileos Tsakiris: Cyril Loukaris' Grand Anti-Polish Plan and the Dutch-English Policy in Eastern Europe. In: *Trame contro luce. Il patriarca 'protestante' Cirillo Loukaris/Backlighting Plots. The 'Protestant' Patriarch Cyril Loukaris*. Ed. Viviana Nosilia – Marco Prandoni. Florence, 2015. 45–65.

⁷² Hering: *Ökumenisches Patriarchat*, 211–229.; Hámosi Nagy Zsuzsanna: Források Bethlen Gábor két francia diplomatájáról és uralkodása utolsó éveiről (1626–1633). In: *Lymbus. Magyarságtudományi Forrásközlemények* 2016. Főszerk. Ujváry Gábor. Bp., 2016. 83–111.; Kármán: II. Gusztáv Adolf, 733–739.

királyságra]⁷³ s 1634 márciusában az oszmánok mozgósítási parancsot is küldtek az erdélyi fejedelemelek.

Mélyen hívó protestánsként azonban Rákóczi eldöntötte, hogy a muszlimok oldalán semmiképpen sem fog kardot keresztények ellen, s szakított a Bethlen Gábor által képviselt korábbi külpolitikai irányvonallal. Erdély hadait ugyan mozgósították, s május 15-től október végéig az egész erdélyi hadsereg készenlétben állott, de a fejedelem diplomatái húzták az időt Konstantinápolyban, s miközben fennen hangoztatták, hogy a fejedelem hada ugyan készen áll, de amíg a szultán nem bont zászlót, nincs kihez csatlakozniuk,⁷⁴ Rákóczi követei eljutottak a fontosabb lengyel notabilitásokhoz és magához a királyhoz, illetve Pázmány érsek révén a bécsi udvarba is – s a keresztény szolidaritás jegyében az oszmán hadjárattól való távolmaradásért cserébe védelmet kértek Erdélynek.⁷⁵

1634 elején azonban a bekerített orosz főszereg Szmolenszk alatt megadta magát a lengyel–litván államszövetség uralkodójának, IV. Ulászlónak.⁷⁶ Addigra a felerősödő tatár támadások hírére számos katona dezertált már az orosz táborból, így a moszkvai kormányzat a szmolenszki kudarc után ez év tavaszán Poljanovkában már megbékélt a Rzeczospolitával,⁷⁷ s erőforrásait inkább a déli steppei határ védelmére koncentrált.⁷⁸ A lengyelek szmolenszki győzelméről szóló hírt Zülfikár aga el sem akarta hinni az erdélyi kapitánynak, mivel a cár „úgymond nagy hatalmas császár, akármely könnyen vagyon háromszázezer hadra való népe, lengyel király csak egy király, soha százezren sem ülhet fel”,⁷⁹ de azért győzött a Portán a józanság: az orosz kudarc elvette az időközben Drinápolynál gyülekező oszmán had élére álló szultán kedvét is a lengyelek megtámadásától. Így az addig sokasodó fegyveres incidenseket nem háború, hanem a békebontásért felelőssé tett határvidéki pasa, Abaza Mehmed kivégzése és az oszmán–lengyel béke megújítása követte Konstantinápolyban.⁸⁰ Mivel az oszmán fő erőket ezek után ez év végén a perzsa hadszíntérre mozgósították,⁸¹ Erdély egyelőre fellélegezhetett. Csakhogy a Portán a moldvai vajda, Lupu későbbi bizalmi emberének, Nicolae Catargiunak⁸² – illetve nyilván az ő lengyelországi informátorainak – köszönhetően mégis megtudták, hogy Rákóczi

⁷³ I. Rákóczi György utasításai Mikó Ferenchez. Gyulafehérvár 1633. december 30. *Levelek és okiratok*, 178–179.; I. Rákóczi György levele Mikó Ferenchez. Szászsebes, 1643. augusztus 24. TMÁO II. 208.

⁷⁴ Az erdélyi diplomácia megtévesztő lépéseire lásd *Levelek és okiratok*, 248–255.

⁷⁵ *Levelek és okiratok*, 188–196.; Pathay Sámuel bécsi követségének iratai. EOE IX. 389–399.; Adalék Csernel György 1634-iki lengyelországi követsége történetéhez: a gyula-fejérvári Batthyányi könyvtárból. TT (1890) 569–576.; Kármán Gábor: I. Rákóczi György korai kapcsolatai a Radziwiłł családdal. In: *Tanulmányok Gebei Sándor 70. születésnapjára*. Szerk. Kristóf Ilona – Borbély Zoltán. Eger, 2017. (Acta Academiae Agriensis: Sectio Historiae, Nova Series, 44) 61–74.

⁷⁶ Brian Davies: *Warfare, State and Society on the Black Sea Steppe, 1500–1700*. London – New York, 2007. 205–207.

⁷⁷ Pawel Jasienica: *Rzeczpospolita Obojga Narodów. Srebrny Wiek*. Warszawa, 1982. 370–373.

⁷⁸ B. Szabó János: Az utolsó nagy eurázsiai népvándorlás és a 17. századi Európa. In: *Hadak Útján XXVII. A népvándorlások fiatal kutatóinak konferenciája*. Szerk. Forisek Péter – Szabó Ádám – Szakács János. Debrecen, 2018. 9–17.

⁷⁹ Réthy István jelentése. Konstantinápoly, 1634. május 12. I. Rákóczi György és a Porta, 101–102.

⁸⁰ Podhorodecki: *Wojna polsko-turecka, 57–72*; Dariusz Kołodziejczyk: *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th–18th Century)*. An Annotated Edition of *Ahdnames and Other Documents*. Leiden–Boston–Köln, 2000. 137–139.

⁸¹ Rhoads Murphey: *Ottoman Warfare, 1500–1700*. London, 1999. 75.

⁸² Nicolae Catargiu bojáról és lengyel kapcsolataira lásd Wasiucionek: *Politics and Watermelons*, 138–139.

messze nem csupán „békeközvetítőként” tárgyalt IV. Ulászló királlyal és Stanisław Koniecpolskival, a Korona nagyhetmanjával.⁸³

Baljós árnyak (1635)

1635-re tehát Rákóczi már számos olyan politikaformáló csoportot elidegenített magától, amelyeknek hatása lehetett jövője alakulására: a konstantinápolyi ortodox görögök, albánok érdekcsoportjával pedig a havasalföldi vajdaságból való kitúrásuk és az általuk szorgalmazott lengyel háború szabotálása miatt került konfliktusba, a Habsburgok elleni európai háborút szorgalmazó bosnyák frakció pedig éppúgy „csalódott” benne az eperjesi béke miatt, mint régi partnerei, a Portához delegált holland és francia diplomaták, pedig az 1634. évi nördlingeni katasztrófa után nagyobb szükség lett volna a győzelemre álló Habsburgok ellenében az erdélyi segítségre, mint valaha. A különben józan ítélőképességű holland követ, Cornelius Haga egyre kétségbeesettebb ötletei és tervei immár nem vágtak egybe Rákóczi érdekeivel.⁸⁴

A belpolitikában azonban látszólag béke honolt – 1635 tavaszán azonban váratlan események árnyékolták be a Portához fűződő viszonyt, aminek komoly belpolitikai tétje is volt. Alig oszlott el az országgyűlés májusban, amikor a brassói bíró egy Székely Mózes-től hozza intézett levelet küldött át a fejedelemnek – a Konstantinápolyban őrizet alatt lévő trónkövetelő levelét nem más kézbesítette neki, mint a Porta hivatalos kiküldöttje, Juszuf csausz, aki tavasszal ajándék kaftánt hozott a fejedelemnek. A meginduló vizsgálat kiderítette, hogy a csausz több hasonló levelet is hozott magával – ami jókora diplomáciai ribillióhoz vezetett Konstantinápolyban.⁸⁵

A fejedelem a kedélyek csillapodását az 1635 májusában kinevezett új budai beglerbegtől remélte, akit kivételesen személyesen is ismert, hisz 1631-ben ő hozta neki a megerősítő ahdnámét és a jelvényeket. Az 1613-ban Bethlen Gábort kinevező nagyvezér fiát, IV. Murád szultán egyik műtefferrikáját, Naszúhpasazáde Hüszejnt ez alkalmából annak rendje és módja szerint atyjafiává is fogadta, ámde később ezt a kapcsolatot állítólag elhanyagolta. Habár Rákóczi környezetében tudták róla, hogy befolyásos ember, ki „a császárral maga beszél és nem más által, és akkor a mikor akarja”,⁸⁶ később pedig még a budai vilajet megszerzését is megpróbálták a számára,⁸⁷ utóbb állítólag mégis elhanyagolták vele a kapcsolattartást, s ezt Husszejn „igen nehéz néven vötte nagyságodtul, hogy nagyságod hütös atyafiának fogadván és tartván, mégis főkövet uram által sem levelével, sem

⁸³ Mikó Ferenc jelentése. 1634. október 3. *I. Rákóczy György és a Porta*, 143–145.

⁸⁴ I. Rákóczi György levelei Tholdalagi Mihályhoz és Cornelis Haghoz. Gyulafehérvár, 1635. március 10., június 10. TMAO II. 232–237.

⁸⁵ I. Rákóczi György levele Bajram kajmekámhoz. 1635. június. TMÁO II. 241–244. A kajmekám válaszlevelét lásd *I. Rákóczy György és a Porta*, 261.; Szentpáli István jelentése. 1635. július–augusztus 12. *Levelek és okiratok*, 269–272.

⁸⁶ *Levelek és okiratok*, 204.

⁸⁷ Szalánczi István jelentése. Konstantinápoly, 1635. december 31. *I. Rákóczy György és a Porta*, 164., 168.

egyéb jó akartját nagyságod nem mutatta hozzá; igen panaszolkodott másoknak, hogy bárcsak levelét látta volna nagyságodnak.”⁸⁸ Úgy tűnik, ezen utóbb már az sem segített, hogy Budára érkezése után őt és udvarnépét is bőségesen megajándékozta a fejedelem.⁸⁹ Erdély portai követe egy német renegáttól, ki Budára volt beosztva,⁹⁰ azt is megtudta, „az kit az budai vezérnek küldött [ajándék], mintha az sárban vetette volna, mert elhídjé nagyságod, hogy nem jóakarattal vagyon nagyságodhoz, hanem Székely Mózes pártja...”⁹¹

Érthető, hogy Rákóczi fenyegetettségérzése nőttön-nőtt, hisz a portai méltóságok ugyan újra és újra elhatárolódtak Székely Mózestól és Juszuf csasz magánakciójának állították be a történeteket, ám a Konstantinápolyból érkező jelentések csöppet sem voltak egyértelműek vagy megnyugtatóak. A valódi veszély végül nem onnan fenyegetett, ahonnan oly régóta várták: „20. Decembris érkezék az portáru Murtezán pasának bizonyos embere hozzám – írta Bethlen István Magyarországra Illésházy Gáspárnak 1636 januárjában –, mely Moldvára jött, onnét Lengyelországban, onnét Husztra és ide ilyen követséggel, hogy adjam értésére egyáltaljában mentül hamarább, ha felveszem-é az erdéli fejedelemséget, vagy nem? Mert csak vonyogassam magamat tőlle, maga viszen be hatalmas császár segítségével, mert egyáltaljában azt az országszabadságrontó, mindeneket magának elvonyó telhetetlen Rákóczit hatalmas császár nem akarja szenvedni tovább.”⁹²

Egy keresztény „dzseláli” (1636)

A levélben emlegetett egykori budai beglerbég, Mürteza, aki hagyományosan jó viszonyt ápolt a Bethlen famíliával, igen befolyásos személy volt IV. Murád szultán környezetében. Idősebb Bethlen István tehát – saját bevallása szerint – nem a saját szakállára cselekedett, nem is csak a családját fenyegető retorziók sarkallták tettére, hanem magától a Porta belső köreiből kapott zöld jelzést, hogy trónigényét érvényesítse.

1636 tavaszára Rákóczi tehát csapdába került: egyrészt el kellett tűrnie, hogy az idősebb Bethlen István Budára szökjön és ennek nyomán kettőjük vitáit egyfajta „vizsgálóbizottság” gyanánt régi fogadott „atyafia”, a budai beglerbég által összehívott hódoltsági főméltóságok dívánja véleményezze⁹³ – miközben ugyanez a beglerbég rendre kérdőre is vonta követeit, amiért az erdélyi had időközben blokád alá vette a Bethlenek várát, Husztot, vagy amiért a fejedelem zsoldosokat fogadott a maga védelmére magyar

⁸⁸ Sebesi Boldizsár jelentése. Konstantinápoly, 1635. június 8. *I. Rákóczy György és a Porta*, 191.

⁸⁹ A Szalánczy István és társai által Budára vitt ajándékainak listája. 1636. március 12. *Levelek és okiratok*, 289–290

⁹⁰ Szabados János: A 17. századi Habsburg-hírszerzés „gyöngyszeme”. Hans Caspar budai titkos levelező (1646–1659) munkássága. *Aetas* 31 (2016) 3. sz. 77–92.

⁹¹ Sebesi Boldizsár jelentése. Konstantinápoly, 1635. október 28. *TMÁO II.* 293–294.

⁹² Bethlen István levele Illésházy Gáspárhoz. Ecsed, 1636. január 12. *TT* (1891) 570–571.

⁹³ I. Rákóczi György levele Tholdalagi Mihályhoz. Gyulafehérvár, 1636. augusztus 27. *I. Rákóczy György és a Porta*, 327.

és lengyel földön is, ami miatt egyre kedvezőtlenebb színben tűnt fel oszmán tárgyaló partnerei előtt.⁹⁴

Az Oszmán Birodalom azonban meglehetősen el volt foglalva az 1634 őszen ismét fellángoló perzsa háborúval. Mivel a főerők másutt voltak lekötve, a Konstantinápolyban hátrahagyott nagyvezír helyettese, a kajmakám nyár derekán még megnyugtató üzenetet küldött Erdélybe, Rákóczival semmi gondja a Portának, ha az adót rendesen fizeti és hűséges marad, miért féltene a trónját.⁹⁵ Bethlen István és emberei azonban váltig az állították, hogy Rákóczi uralma annyira népszerűtlen Erdélyben, hogy pusztán egy komolyabb fegyveres erődemonstráció is elég lesz ahhoz, hogy maguk az erdélyiek elkeressék: az oszmán krónikások szerint erről még egy dokumentumot is hamisítottak, amit a hódoltsági törökök Rákóczi ellen íródott panaszleveleivel együtt Mehmed belgrádi záim be is vitt a Portára.⁹⁶ Ennek nyomán, ősz elején a Porta elrendelte Rákóczi leváltását, amit Naszuhpasazáde Huszejnnek a hódoltsági oszmán hadakkal kellett volna végbevinnie.

A protestáns fejedelem szorult helyzetében ekkor Erdély régi katolikus ellenségeihez fordult segítségért, ám a szabad toborzáson és a fegyverek önköltségen történő behozatalán túl nem sok mindenre számíthatott II. Ferdinándtól és IV. Ulászlótól. A harmincéves háborúban épp győzelemre álló katolikus hatalmak felé orientálódó új politika a válsághelyzetben nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Pázmány Péter esztergomi érsek ellenállásra sarkallta Magyarországról a fejedelmet és katonai segítséget ígért neki, ami azonban nem érkezett meg – Esterházy Miklós, a Magyar Királyság nádora pedig realistán szemlélve az eseményeket, eleve azt javallotta Rákóczinak, hogy ne bocsátkozzék pusztító konfliktusba, inkább csöndben távozzék Erdélyből – ahogy már apja is tette –, mert háború esetén az ő urának, II. Ferdinándnak nyugati lekötöttségei miatt valójában nincs ereje megvédeni az ő trónját.⁹⁷ A lengyelek is közölték, hogy nem nélkülözhetik hadseregük azon egységeit, amelyeket Rákóczi szeretett volna „kölcsonkérni” – miközben a király épp a harmincéves háborúban bocsátotta áruba legendás lovasságát.⁹⁸

⁹⁴ Huszejn budai beglerbég levele I. Rákóczi Györgyhez. Buda, 1636. június 25. TMÁO II. 379–381.

⁹⁵ „... nagyságod Bethlen István felől semmit ne gondoljon, semmiképpen meg ne gondoljátok, hogy Bethlen Istvánnak szavát megfogandók, bizonyonnyal mondom; a hatalmas és győzhetetlen császár fejére is esküszöm.” Bajram kajmekám levele I. Rákóczi Györgyhez. Konstantinápoly, 1636. június 18. TMÁO II. 345. A fejedelem saját kezű kommentárja a levél fordításán: „minden ember tanulhat ebből mint kelljen török hitének hinni (ha több példa nem volna is) mindenkor hitével csalta meg a keresztényeket, kit megmutatnak a históriák, mikben valaki reménységét veti, bizony ebul jár.” Uo. 346.

⁹⁶ Tholdalaghy Mihály és követársai jelentése. Konstantinápoly, 1636. szeptember 16. *Levelek és okiratok*, 457.; Karácson Imre: *Török történetírók*. Bp., 1916. III. 317., 401–402.

⁹⁷ *Levelek és okiratok*, 161–162., 184. „... hanem ha külső derekas segítségben megfogytokznék Keced, az török pedig nagy erővel menne Kegyelmedre, az kivel nem bírhatna, jobb életének s javainak megtartásával consulálni az provinciának, hogy sem erőttlen fegyverrel resistálni s annak meggyőztetetni, s az által mind magát, minden Erdély országát s az szerént minket is valami alkalmatlan veszedelemben hozni.” Esterházy Miklós levele I. Rákóczi Györgyhez. Pozsony, 1636. október 15. EOE IX. 560.

⁹⁸ Robert Stradling: Spain's military failure and the supply of horses, 1600–1660. In: uő: *Spain's Struggle for Europe*. London, 1994. 239–241.; George Gajecy – Alexander Baran: *The Cossacks in the Thirty Years War*. I–II. Rome, 1969–1983. II. (1625–1648) 26–46.

Bethlen István számításai azonban így sem váltak be: Rákóczi fejedelmet ugyanis nem hagyta cserben az Erdélyi Fejedelemség elitje. Mire azonban szeptember végén Tordánál összevonta fő erőit s megérkezett velük a magyarországi hadszíntérre, erdélyi székelyekkel kiegészített partiumi részhada október 6-án Szalontánál már össze is csapott a budai beglerbég seregének elővédjével. A tulajdonképpen döntetlenül végződő első kísérlet után – miután mindkét fél meghátrált a harcból – az erdélyiek egy ügyes hadicsellel megriasztották a pihenő török tábornokot, ami szétszaladt a mocsaras lápos vidéken – így állítólag több mint 3000 török veszett oda ebben a csetepatéban.⁹⁹ A váratlan partiumi siker után Rákóczi a keleti határra csoportosította át seregeit, majd segélyhadat küldött szövetségeseinek, a Porta felvonulási parancsait szabotáló Matei Basarab havasalföldi vajdának is, akinek túlerejével szemben végül az özüi beglerbég is meghátrált.¹⁰⁰

Ezzel egyelőre megszűnt az Erdélyt fojtogató ellenséges gyűű, s a keleti lekötöttségei miatt a Porta is már inkább kiegyezett volna a fejedelemmel, aki „megvásárolhatta” a békéjét a szultántól és kegyenceitől. A megállapodásba belefoglaltatták az oszmánok régi követelését, Zólyomi Dávid elengedését is.¹⁰¹ Erdélynek így „csak” 56 000 tallérjába került, hogy Isztambulban szemet hunytak a „sajnálatos” szalontai affér felett, s Rákóczi megtarthatta trónját. A pénzből 40 000 tallért maga a szultán kapott volna, 10 000-et Bajrám pasa, a nagyvezér isztambuli kajmakámja, 6000-et pedig a szultán kegyence, Sziljahtár Musztafa pasa, akiknek a segítségével a fejedelem diplomatái nyelvbe ütötték az „üzletet” Konstantinápolyban.¹⁰² A kudarcot valló, de befolyásos portai pártfogókkal rendelkező Naszuhpasazáde Huszejn is megúsza az ügyet: sikerült a fejedelemmel jó viszonyt ápoló Bekir temesvári beglerbéget bűnbakká tennie a vereségért, akit Konstantinápolyba rendelték és meghallgatás nélkül kivégeztek.¹⁰³

Összegzés

Rákóczi György erdélyi fejedelem uralmának első öt éve számos tanulsággal szolgálhat még a kutatás számára, hiszen ő azon ritka személyek közé tartozott, akik nem a szultán „jól védett” birodalmában látták meg a napvilágot, hanem egy tulajdonképpen ellenséges hatalom magas rangú alattvalójából váltak a birodalom egyik keresztény vazallusának vezetőjévé. Habár némileg hasonló karrierre akad még egy-egy példa – az, hogy ő 18 évi uralkodás után, Erdély fejedelmeként dinasztiát tudott alapítani és végül ágyban, párnák közt hunyt el, alighanem egyedülálló.

⁹⁹ Szalárdi János: *Siralmas magyar krónikája*. Bp., 1980. 174–178.

¹⁰⁰ Mehmed Chalife: Tárích-ja az 1625-1664. évek eseményeiről. *Hadtörténelmi Közlemények* 26 (1925) 389–390.

¹⁰¹ EOE IX. 576., 578.

¹⁰² Naszúhpasazáde Hüszejn budai vezír levelei I. Rákóczi Györgyhez. Keltezés nélkül. TMÁO II. 473., 478. Ez ügyben jól jött, hogy a Rákóczival szövetséges havasalföldi vajda befolyásos portai pártfogója, Ibrahim efendi és Sziljahtár Musztafa pasa földik voltak és szoros érdekszövetségben álltak egymással. B. Szabó-Sudár: *Independens fejedelem*, 1042.

¹⁰³ Karácson: *Török történetírók*, 401–402.

Mindezt olyan körülmények között érte el a Magyar Királyság mágnása, hogy rendi politikusként megválasztása előtt az oszmán belügyekben gyakorlatilag nem rendelkezett semmiféle rutinnal, s jól látható, hogy éveke telttel neki, amíg megszokta és immár működtetni is tudta ezt a személyiségétől alapvetően idegen hatalmi rendszert. Beilleszkedését nagyban megkönnyítette, hogy kezdetben támaszkodhatott elődje, Bethlen Gábor fejedelem tapasztalt diplomatáira és az általa kiépített nagyszabású kapcsolati hálóra, ami azonban néhány év alatt – szinte akarata ellenére – ellenséges környezetté vált az erdélyi fejedelem számára.

Hiába volt a harmincéves háborúban a protestáns oldal őszinte támogatója, 1633. évi kényszerű békekötése II. Ferdinánd császárral, majd a protestantizmuson is túlmutató rendíthetetlen keresztény szolidaritása az 1634. évi lengyel válság során egymás után idegenítette el tőle e régebbi rendszer pilléreit: egy esetleges európai háborúban érdekelt oszmán főméltóságokat éppúgy, mint a havasalföldi és lengyelországi ügyekben ellenértékelt ortodox keresztény lobbist, vagy a Habsburg-ellenes hatalmak befolyásos konstantinápolyi diplomatáit is.

Ebben a helyzetben élesen kirajzolódott Erdély többszintű ügyintézési mechanizmusa, ami hagyományosan egyrészt Konstantinápolyal, másrészt Budával kötötte össze a fejedelemséget. Látszólag ugyan 1630-ban és 1636-ban is a hódoltságban, Budán folyt a fejedelemséggel kapcsolatos fontos döntések előkészítése – de mégis érzékelhető, hogy az itteni véleményeket is részben Konstantinápolyból inicializálták. A hódoltsági szereplők véleménye 1636-ban például inkább csak a központban artikulálódó szándékok megerősítése és látszólagos legalizálása végett volt fontos: a végvidékiek panaszai máskor mindig süket fülekre találtak a Portán, ha épp nem kívántak valami más okból is nyomást gyakorolni az erdélyi fejedelemre. Ugyanakkor az erdélyiek azt tapasztalhatták, hogy ha látszólag a hódoltsági oszmán potentátókkal keletkeztek is konfliktusaik, diplomatáik ezekben az esetekben is csak Konstantinápolyban tudtak elérni megnyugtató megoldást.

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erzsebet@btk.mta.hu, terjesztes@mta.btk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely hírlapkézbesítő
postahivatalnál.

Ára: 1000 Ft

Előfizetőknek: 850 Ft

9 770040 963009

1 9 0 0 2